

VYTAUTAS RADŽVILAS

Vilniaus universitetas, Lietuva
Vilnius University, Lithuania

DEKONSTRUOJANT IDEOLOGEMĄ: KĄ REIŠKIA LIETUVOS „GRĮŽIMO Į VAKARUS“ TEZĖ?

Deconstructing the Ideologem:
What Does „Lithuania’s Return To the West“ Thesis Mean?

SUMMARY

The article analyzes the thesis of „Lithuania’s return to the West.“ „Lithuania’s return to the West“ was assumed to mean the attainment of memberships in the EU and NATO, since these transatlantic structures were considered paramount for country’s long term geopolitical security and economic prosperity. After both goals were achieved, a thesis that Lithuania was successful in “returning to the West” became deeply ingrained in official discourse and public opinion, and became an unquestionable foundational ideologem of the academic discourse on Euro-Atlantic integration. The content of this thesis, however, has never been rigorously and critically analyzed. Certain fundamental questions pertinent to the proper conceptual understanding of the thesis, such as what the term „West“ means and what does it mean for a post-communist country to “return to the West” after a post-communist transformation, have not been raised and discussed in the academic literature. The Global financial crisis of 2008, the disintegration tendencies within the EU, and the weakening of Transatlantic relations are serious existential threats for the Lithuanian state. These challenges motivate a more thorough analysis which aims to uncover the theoretical and ideological underpinnings of “Lithuania’s return to the West” thesis. The paper explores the implications of this thesis by interpreting it as prescribing the realization of the state progress strategy “Lithuania 2030”, which has been approved in 2012. The analysis reveals that “Lithuania’s return to the West”, if construed as an aim to create a “global Lithuania” in accordance with the ideological premises of the “Lithuania 2030” strategy, implies the end of Lithuania as an ethnic and linguistic community, as well as the end of Lithuania as a politically and historically independent nation state.

SANTRAUKA

Stripsnyje nagrinėjama „Lietuvos grįžimo į Vakarus“ tezė. 1990 m. atkūrus nepriklausomą valstybę, siekis grįžti į Vakarus tapo pagrindiniu jos strateginiu tikslu. „Grįžimas į Vakarus“ buvo sutapatintas su šalies integracija į ES ir NATO. Narystė šiose dviejose transatlantinėse struktūrose laikyta Lietuvos ilgalaikio geo-

RAKTAŽODŽIAI: „rįžimo į Vakarus tezė“, ideologema, liberali demokratija, laisvoji rinka, tautinis tapatumas.
KEY WORDS: „Return To the West Thesis“, ideologem, liberal democracy, free market, national identity.

politinio saugumo ir klestėjimo laidu. Įgyvendinus šiuos tikslus tezė, kad Lietuva yra sėkmingo grįžimo į Vakarų pavyzdys, įsitvirtino oficialiajame diskurse ir viešojoje nuomonėje. Ji tapo ir nekvestionuojama integracinio akademinio diskurso dalimi ir faktiškai virto jį grindžiančia kertine ideologema. Šios tezės turinys nebuvo kritiškai reflektuojamas ir tyrinėjamas. Klausimai „kas yra Vakarai?“ ir „ką reiškia „grįžti į Vakarų“ gyvenusiai komunistinio totalitarizmo santvarkoje bei išgyvenančiai pokomunistinę transformaciją šaliai?“ lietuviškoje mokslinėje literatūroje ne tik nebuvo svarstomi, bet faktiškai nebuvo net keliami. 2008 m. pasaulinė finansinė krizė, ES dezintegracijos apraiškos ir transatlantinių ryšių trūkinėjimas tampa egzistenciniais iššūkiais Lietuvos valstybei. Šie iššūkiai skatina atidžiau tirti Lietuvos „grįžimo į Vakarų“ tezę siekiant atskleisti iki šiol neapmąstytas ją grindžiančias idėines ir teorines prielaidas. Straipsnyje ši tezė nagrinėjama per 2012 m. patvirtintos Valstybės pažangos strategijos „Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“ analizės prizmę. Tyrimas atskleidė, kad „grįžimas į Vakarų“ įgyvendinant ideologines strategijos nuostatas ir „globalios Lietuvos“ kūrimo tikslus reikštų lietuvių tautos kaip savitos etnokultūrinės ir kalbinės bendrijos bei jos sukurtos Lietuvos valstybės istorinės ir politinės būties pabaigą.

IŽANGA: NAUJOS TYRIMŲ PARADIGMOS POREIKIS

Vidurio ir Rytų Europos šalyse praūžus „aksominių revoliucijų“ bangai, įvykusių pokyčių reikšmė ir jų tolesnė kryptis kurį laiką atrodė vos ne savaime suprantama: žlugus totalitarinei politinei sistemai ir centralizuotai valdomai planinei ekonomikai, šiose šalyse formuojasi vakarietiško tipo pilietinės visuomenės su laisvosios rinkos ekonomika ir liberalia demokratine politine santvarka. Tačiau netruko paaiškėti, kad vakarietiški socialinio, ekonominio ir politinio gyvenimo standartai komunistinio režimo atsikračiusiose šalyse įgyvendinami sunkiai ir lėtai, o kai kuriose (potencialiai ir Lietuvoje) jie gali likti neišsipildžiusia svajone. Todėl gausioje ir praktiškai neapbrėpiamoje mokslinėje literatūroje „tranzitologijos“ tema greitai pradėta įsisąmoninti, kad pilietinės visuomenės ir demokratinės politinės sistemos konsolidavimo postkomunistinėse šalyse problemos yra gerokai sudėtingesnės ir kur kas sunkiau sprendžiamos, nei buvo manyta „dainuojančių revoliucijų“ bangos sukeltos euforijos laikotarpiu. Jau 1990 m. paskelbtame straipsnyje Vengrijos mokslininkas Ele-

meras Hankissas, remdamasis Clauso Offe's ir Jurgeno Habermaso išplėtota ir praėjusio amžiaus devintajame dešimtmetyje Rytų Europos studijoms pritaikyta „organizacinio principo“ sąvoka (Hankiss 1990: 185), šitaip apibūdino to meto „tranzitologijos“ tyrimams iškilusių uždavinių mastą ir sudėtingumą:

Vykstant naujo socialinio ir ekonominio modelio, brėžiančio naują Rytų Europos raidos kryptį, paieškoms, darosi vis ne aiškiau, kokius „organizacinius principus“ galima pasitelkti. <...> mėginimai įdiegti rinkos mechanizmus tik padidino sistemos sumaištį ir nebuvo itin veiksmingi. Pasirodė, kad nepaprastai sunku smarkiai sumažinti valstybinę turto nuosavybę, kas manyta esant ekonominio atsigavimo prielaida. Nors komunistinės ideologijos žlugimas buvo palankus sugrįžti tam tikram devynioliktojo šimtmečio konservatyviam liberalizui, tai padaryti po keturiasdešimt despotizmo metų pasirodė esant nelengva (Hankiss 1990: 183).

Buvusi Rytų Vokietija tapo ryškiausiu pavyzdžiu, koks iš tiesų sunkus yra „grįžimo“ procesas. Labiausiai išsivysčiusi ir palyginti klestėjusi komunistinio bloko

šalis po susijungimo su buvusia Vakarų Vokietija jau tris dešimtmečius yra dosniai pastarosios subsidijuojama ir kitaip remiama. Tačiau „tikrai vieningos Vokietijos“ iki šiol nėra. Tarp abiejų vėl suvienytos valstybės dalių egzistuoja gelminiai mentaliniai ir pasaulėžiūriniai, ekonominiai, socialiniai ir kultūriniai skirtumai, skatinantys tyrinėtojus kalbėti apie „pasiklydusią perėjimą“ visuomenę (Easterlin 2009: 130; van Hoorn, Mase-land 1991).

Kitose žlugusio komunistinio Rytų bloko šalyse transformacija buvo dar skausmingesnė (pakanka prisiminti vien kai kuriose iš jų įgyvendintos „šoko terapijos“ padarinius), jos keliami sunkumai buvo kur kas didesni ir nereikalingi mokslinių įrodymų, nes šią transformaciją išgyvenusios visuomenės juos patyrė savo kailiu – masinės bedarbystės, sugrižusio skurdo, moralinio ir vertybinio pakrikimo bei kitais pavidalais, leidusiais tiesiogiai patirti įvykusio sukrėtimo ir nuosmukio mastą. Todėl natūralu, kad suklestėjo „tranzitologijos“ studijos – ji tapo plačiu ir daugiašakiu įvairiausių socialinių tyrimų lauku. Neapsiribota empiriniais ir lyginamaisiais tyrinėjimais. Labai anksti pradėtos kelti ir fundamentalią teorinę bei metodologinę tranzitologinių tyrimų problemas. Jų konceptualūs rėmai pradėjo ryškėti praėjus vos keleriems metams po Rytų ir Vidurio Europoje praūžusių „ak-sominių revoliucijų“ bangos.

Pasaulinė komunizmo sistema, kurios centras buvo SSRS, o branduolį sudarė VRE šalys, susiformavo praėjusio amžiaus penktojo dešimtmečio pabaigoje ir buvo Vakarų modernybės plėtros pada-

riny. Komunistiniai totalitariniai režimai (vėliau švelnėję ir evoliucionavę į autoritarinius) iš esmės buvo ne kas kita, o radikalus atsakas į XX a. išryškėjusius kapitalizmo kaip ekonominės ir socialinės sistemos bei liberalios politinės santvarkos vidinius prieštaravimus ir ydas. Per keliasdešimt metų iki šių režimų grįžties gana tradicionalistinės, palyginti su Vakarais, ir nevienodai spėjusios sumodernėti VRE regiono šalių visuomenės buvo iš pagrindų griaunamos ir negrįžtamai pasikeitė. Tačiau per šį laikotarpį ne mažiau pasikeitė ir Vakarų šalių visuomenės. Sutariama, kad nuo praėjusio amžiaus šeštojo dešimtmečio pabaigos modernieji Vakarai įžengė į kitą – postmodernųjį raidos tarpsnį, o aštuntajame dešimtmetyje prasidėjusi neoliberalistinė globali „laisvosios rinkos“ revoliucija iš pagrindų keitė ekonominę ir socialinę santvarką (Jameson 2002: 68–82). Ji pakirto iki tol vyravusį, darb-davių ir darbuotojų konsensu grįstą liberalų demokratinį socialiai atsakingos valstybės modelį ir kūrė sąlygas rasti bei įsitvirtinti neoliberaliems ir vis mažiau demokratiniais režimams (Gray 2006; Streeck 2016). Ryškiai keitėsi ir vartotojiškų Vakarų visuomenių vertybinės nuostatos – jos vis labiau darėsi „postmaterialistinėmis“ visuomenėmis (Inglehart 1997). Kaip tik į šiuos pokyčius buvo atsižvelgta brėžiant tranzitologinių tyrimų paradigmos konceptualias gaires. Komunistinės sistemos žlugimas sukūrė naują socialinių tyrimų objektą – pokomunizmo reiškinių, o kartu radosi pirminis ir pamatinis šiuos tyrimus įkvepiantis ir suteikiantis jiems kryptį klausimas: kas yra po šio žlugimo

atsiradusios ir kurlink juda „pereinamojo“ tipo pokomunistinės visuomenės? Klausimas keltas ir svarstytas vadinosios moderno-postmoderno dichotomijos teorinėje ir istorinėje perspektyvoje. Anot Larry Ray’aus, galima į jį atsakyti trejopai. Sovietinę sistemą laikant modernybės įsikūnijimu, komunizmo žlugimas būtų dar vienas įrodymas, kad modernybė išsisėmė. Alternatyvus požiūris į sovietinio tipo sistemas, kuriam atstovauja Jurgenas Habermasas, teigia jas esant ne modernias, o „kažkuo kitokias“, taigi laiko jas esant nuokrypiu nuo Vakarų modernybės modelio. Todėl postkomunistinės visuomenės „sugrįžtančios į vakarietiškos modernybės trajektoriją ir pagreitintai bei glaustai atkartojančios jos problemas“, tai yra lyg ir sugrįžtančios į pagrindinį jos raidos kelią. Tačiau pripažįstama, kad „net jeigu postkomunistinės visuomenės susiduria su modernybės problemomis, tai vyksta naujomis aplinkybėmis, kai modernistinės socialinės plėtros sąvokos darosi problemiškos“ (Ray 1997: 543). Galiausiai autorius meta iššūkį abiem aiškinimams teigdamas, kad „priešingai tiems, kurie laiko modernizaciją arba postmodernizaciją neįveikiamomis tendencijomis, tikėtina, jog pagrindinės postkomunistinės visuomenės vystysis alternatyviu vakarietiškai modernybei keliu“, ir „hipotetiškai įvardija šį kelią kaip „neomerkantilistinį“ (ten pat).

Šie alternatyvūs požiūriai išsamiau nebus analizuojami, lyginami ir vertinami. Trumpai apžvelgti galimus požiūrius į postkomunistinio perėjimo perspektyvas visiškai pakanka norint susidaryti panoraminį jų vaizdą, atveriantį šiam

tyrimui svarbią įžvalgą: mokslinėje tranzitologijos studijų literatūroje labai anksti susiformavo ir įsitvirtino nuostata, kad buvusių Rytų komunistinių šalių grįžimas į Vakarus yra iš tiesų epochinė ir globalaus masto problema. Pasaulinė SSRS dominuojama rytietiško tipo komunistinė sistema įkūnijo vakarietiškame modernybės projekte iš pat pradžių glūdėjusias radikalėjimo ir destruktivumo tendencijas, istorijoje neregėtu mastu naikindama tradicines į jos įtakos orbitą patekusias visas, o ypač ant krikščioniškos civilizacijos pamatų surestas, VRE visuomenes. Komunistinio eksperimento metu transformuotos visuomenės paprasčiausiai negalėjo mechaniškai „apgręžti“ ligtolinės joms primestos raidos krypties ir, lyg niekur nieko atsikračiusios gyvenimo komunizmo sąlygomis patirties ir padarinių, tiesiu ir trumpu keliu greitai ir lengvai „sugrįžti į Vakarus“, o tiksliau – dėl juose taip pat vyksančio nuolatinio kismo besirandančią takaus ir neapibrėžto „vakarietiško normalumo“ būklę.

Todėl populiarus, tačiau neturintis aiškaus teorinio ir empirinio turinio „grįžimo į Vakarus“ vaizdinys yra daugia-reikšmis, o jo episteminių statusą tranzitologijos studijose pirmiausia lemia paties tyrinėtojo santykis su šiuo vaizdiniu. Kai šis santykis būna reflektuotas ir konceptualus, minėtas vaizdinys tampa naudinga euristiniu įrankiu, padedančiu nužymėti vykdomų tyrimų lauką ir išskirti svarbius jų objektus ir klausimus.

Tačiau dėl jam būdingų minėtų savybių šis vaizdinys gali virsti abstrakčia, jokio konkrečiau apibrėžto teorinio ir empirinio turinio neįgyjančia bei kritiš-

kai nereflektuojama ideologema. Jis pradeda funkcionuoti kaip ideologinis įrankis, padedantis legitimuoti politinės bendruomenės išsikeltus ilgalaikius strateginius arba trumpalaikius praktinius tikslus, kurie galiausiai pasirodo esą migloti ir neįgyvendinami.

Lietuvos santykiai su Vakarais pradėti apibūdinti „grįžimo namo“, tai yra į „Vakarus“, vaizdiniu jau nepriklausomybės priešaušriu, stiprėjant Sąjūdžio įkvėptoms viltims atkurti valstybę. 1990 m. ją atkūrus, siekis „grįžti į Vakarus“ tapo oficialiai deklaruojamu pagrindiniu Lietuvos strateginiu tikslu. Jis buvo įvardijamas kaip grįžimas į Vakarų pasaulio civilizacinę ir geopolitinę erdvę, o jo įgyvendinimas buvo sutapatintas su šalies naryste ES ir NATO. Pasiekus šį tikslą buvo pradėtas plėtoti „Lietuvos sėkmės“ naratyvas teigiant, kad grįžimas į Vakarų transatlantinio pasaulio erdvę buvo tikras Lietuvos istorijos posūkis ir lūžis, suteiksiantis tvirtas ir ilgalaikes saugumo ir gerovės garantijas. Pagrindinė pasakojimu skelbiama žinia, kad Lietuva yra sėkmingo grįžimo į Vakarus pavyzdys, buvo nuosekliai ir kryptingai skleidžiama oficialiajame valstybės ideologiniame-politiniame diskurse ir viešojoje erdvėje. Lietuvos „grįžimo į Vakarus“ tezė tapo ne tik organiška integracinio akademinio diskurso dalimi, bet faktiškai virto jį grindžiančia ir apibrėžiančia kertine ideologema. Tačiau atidžiau išsiginčius, ši ideologema atrodo esanti neišbaigta, nes ji yra vidujai prieštaringa. Viena vertus, Lietuvos grįžimas į Vakarus laikomas įvykusiu faktu. Antra vertus, jį tarsi paneigia tuojau pat iškeltas naujas reikalavimas toliau plėtoti ir gi-

linti šalies euroatlantinę integraciją. Šitaip jau lyg ir pasiektas tikslas „sugrįžti į Vakarus“ nutolsta, taigi suponuojama, kad pats grįžimas turi būti suvokiamas kaip begalinis „integracijos gilinimo“ vyksmas, kurio pabaiga ir galutinis rezultatas paskęsta neapibrėžtos ateities ūke. Pati integracija buvo specifikuota sutapatinant ją su Lietuvos tolesnės „vesternizacijos“ ir „europeizacijos“ procesu. Iš esmės tai reiškia, kad 2004 m. „sugrįžus į Vakarus“ – tapus visateise ES ir NATO nare, – grįžimo istorija iš tikrųjų nesibaigė. „Grįžimas į Vakarus“, kuris ideologizuotos „sėkmės istorijos“ kontekste logiškai turėjo tapti vienkartinu ir baigtiniu įvykiu, staiga virto į neapibrėžtą ateitį nutolusiu ilgalaikiu „integracijos gilinimo“ uždaviniu ir tęstine „vesternizacijos“ ir „europeizacijos“ programa. Šis virsmas atsispindėjo ir akademinėje plotmėje: anksčiau vyravusius „tranzitologinius“ postkomunistinės transformacijos tyrimus keitė ir galiausiai išstūmė ES ir euroatlantinės integracijos tyrimai. Juos įteisinančiu ir nukreipiančiu idėjinu ir praktiniu pagrindu liko toliau oficialiu valstybiniu lygmeniu deklaruojama „grįžimo į Vakarus“ tezė. Taigi buvo pripažįstama, kad šis grįžimas kaip gilinama ir spartinama integracija į transatlantines ir kitas globalaus valdymo struktūras tebėra strateginis Lietuvos valstybės tikslas. Tačiau ir naujuoju „grįžimo“ tarpsniu nebuvo bandoma kritiškiau reflektuoti šios tezės turinio ir prasmės, o tai reiškia, kad nebuvo rimtai apmąstomi ir liko nesukonkretinti bei aiškiai neįvardyti ir šalies visuomenei bei valstybei išskylantys nauji uždaviniai.

IDEOLOGINĖ KRYŽKELĖ: LIETUVOS IR „GLOBALIOS LIETUVOS“ DILEMA

Būtina pabrėžti – šitoks neapibrėžtumas ir nekonkretumas buvo valstybinio lygmens ideologinio ir politinio (apsisprendimo padarinys). Būtent šis apsisprendimas dideliu mastu nulėmė Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų plėtros ilgalaikes tendencijas bei jos kryptį. Šie mokslai buvo smarkiai ideologizuoti ir palenkti aptarnauti integracijos gilinimo projektą. Klausimai „kas yra Vakarai?“ ir „ką reiškia „grįžti į Vakarų“ gyvenusiai komunistinio totalitarizmo santvarkoje bei išgyvenančiai pokomunistinę transformaciją šaliai?“ tapo „politiškai nekorektiški“ ne tik valdžios, bet ir akademinuose sluoksniuose. Jie ne tik nebuvo rimčiau svarstomi, bet faktiškai buvo užgniaužti, nors, kaip taikliai pažymi Vytautas Rubavičius, nepriklausomybės pradžioje jie dar nebuvo laikomi neteisėtais ir todėl toleruojami:

Pirmaisiais nepriklausomybės metais visuomenės sąmonėje kirtosi, o sykiu viena kitą papildė dvi ideologinės nuostatos. Viena teigė būtinumą išlaikyti, gaivinti, stiprinti tautiškumą ir nacionalumą, „sugrįžtant į Europą“, o kita – skatino besąlygiškai kuo greičiau prisitaikyti prie globalizacijos diktuojamų neoliberalios ekonomikos sąlygų <...> politiniame elite netruko išitvirtinti antroji nuostata, juolab kad ji siejasi ir su ES išvalstybinimo bei federalizavimo tendencijomis. Politinis ir akademinis elitas atmetė Meilės Lukšienės ir jos bendraminčių kurtą ir imtą diegti tautinės mokyklos koncepciją bei programą, teigdamas būtinumą ugdyti „pilietinę visuomenę (Rubavičius 2018: 292).

Ne tik lietuviškasis, bet ir daugelio kitų postkomunistinių šalių elitas galiausiai pasirinko būtent antrąją iš dviejų ideologinių nuostatų, kurios iš pradžių atrodė bent jau lygiavertės, o pirmosios pasirinkimas, atsikračius komunistinių režimų, net būtų atrodęs kur kas natūralesnis ir suprantamesnis.

Akivaizdžiausiai tokio pasirinkimo padariniai išryškėjo 2012 m. patvirtintoje Valstybės pažangos strategijoje „Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“ – šalies raidos kryptį dviem dešimtmečiams brėžiančiame dokumente nėra karto nėra minima lietuvių tauta, o jo pradžioje iškalbinga pastaba įspėjama, kad „Sąvoka „Lietuvos tauta“ tekste vartojama ne tik etnine, bet ir politine, pilietine reikšme“ (Valstybės pažangos... 2012). Įprastinės sąvokos „lietuvių tauta“ pakeitimas sąvoka „Lietuvos tauta“ tapo pirmuoju oficialiu pripažinimu, kad 1990 m. atkurtos nacionalinės valstybės raida sukama visiškai nauja kryptimi, būtent kad toji raida yra sąmoningai ir atvirai atsaitoma nuo valstybę sukūrusios lietuvių tautos, kaip jos steigėjos bei suvereno, medžiaginės ir dvasinės plėtros interesų bei lūkesčių. Sąvoka „valstybė“ strategijoje dar nėra visai išnykusi ir pavartojama, bet jau neturi jokio apibrėžto ir aiškesnio politinio turinio. Dokumento tekste ją visiškai užgožia ir faktiškai išstumia visur vartojama sąvoka „visuomenė“, kuri nuo valstybės būtent tuo ir skiriasi, kad pati savaime yra ikipolitinis darinys. Tiesa, nurodoma,

kad strategija „Siekiamo pažadinti visuomenės ir kiekvieno jos nario kūrybiškumą, susitelkti prie idėjų, kurios padėtų **Lietuvai tapti modernia, veržlia, atvira pasauliui, puoselėjančia savo nacionalinį tapatumą šalimi**“ (ten pat). Tačiau visas dokumento turinys akivaizdžiai liudija, kad lakoniška užuomina apie „nacionalinį tapatumą“ yra visiškai tuščia ir neįpareigoja imtis kokios nors konkrečios veiksmų programos šiam tapatumui išsaugoti ir puoselėti. Visame strategijos kontekste šie du žodžiai virsta nebent retorine kalbos figūra. Vienintelė racionaliai suvokiama jos paskirtis galėtų būti nebent klaidinti ir švelninti dokumento keliamą įspūdį maskuojant įvykusio valstybės radikalaus ideologinio perorientavimo faktą. Šio perorientavimo pobūdį ir mastą atskleidžia visiškai nauja Lietuvos ir jos raidos vizija. Ji visiškai keičia šalies, vadinamos „Lietuva“, egzistavimo prielaidų, pagrindų, raidos krypties, orientyrų, varomųjų jėgų, o galiausiai – net jos istorinės būties tikslo ir prasmės sampratą. Kai kurie dokumento teiginiai nepalieka jokių abejonių, kad šia strategija nedviprasmiškai deklaruojamas siekis paversti Lietuvą radikalaus socialinės inžinerijos eksperimento lauku ar poligonu, faktiškai nutraukiant ankstesnę šalies raidą ir užsimojant sukurti visiškai naują kraštą:

Lietuvos piliečių kultūros, mąstymo, elgsenos pokyčiai ir visuomenės vertybės lems sėkmingą šalies raidą ir padės pasirengti drąsiai priimti globalios konkurencijos iššūkius. **Todėl šia strategija siekiama paskatinti esminius visuomenės pokyčius ir sudaryti sąlygas formuotis kūrybingai, atsakingai ir atvirai**

asmenybei. Tokios asmenybės skatins pažangos procesus ir lems teigiamus pokyčius visose visuomenės gyvenimo srityse (ten pat).

Pastangos „drąsiai priimti globalios konkurencijos iššūkius“ nuo šiol tampa egzistenciniu Lietuvos tikslu ir lemia jos išlikimo sąlyga. Lietuvos steigties svarbiausiu pradmeniu (faktiškai jos egzistavimo pagrindu) ir istorinį tęstinumą turinčios laiduoti kūrybinės galios šaltiniu paskelbiama esanti „kūrybinga, atsakinga ir atvira asmenybė“. Strategija yra lūžio taškas tuo požiūriu, kad ji yra pirmasis dokumentas, kurį patvirtinus pirmą kartą buvo oficialiai paneigta lietuvių tautos kaip savitos kultūrinės bendrijos ir jos sukurtos valstybės istorinė bei politinė būtis. Tik ką minėtos strategijos nuostatos yra neabejotinas įrodymas, kad atsisakyta siekio šimtmečiams laiduoti tautos istorinį tęstinumą ir išlikimą, kuris buvo laikomas svarbiausiu 1818 m. gimusios ir 1990 m. atkurtos valstybės atsiradimą ir egzistavimą pateisinančiu bei įprasminančiu tikslu. LR Konstitucijos nuostata, kad lietuvių tauta yra valstybės kūrėja, šeiminingė ir suverenas, iš tikrųjų yra panaikinama ir virsta bereikišme deklaracija. Tačiau tauta buvo paneigta ne tik kaip kolektyvinis politinis subjektas, turintis teisę sukurti nepriklausomą valstybę. Strategijoje net neužsimenama apie tikslą plėtoti ir išsaugoti lietuviškąją kultūrą kaip tautinės tapatybės pagrindą ir esminį valstybės savasties sandą. Strategijoje apskritai nelieta anksčiau bent jau formaliai deklaruoto valstybės išpareigojimo rūpintis lietuviškosios kultūros puoselėjimu ir sklaida pasaulyje. Kultūros plėtra joje

suprantama kaip „viešųjų kultūros institucijų“ vykdomas konkrečiau neapibrėžtos „kultūrinės terpės“ formavimas, į kurį turi būti įtraukta abstrakti, etniniu ir kalbiniu požiūriu neįvardijama visuomenė. Pabrėžiami du šitaip apibūdinamų „kultūros procesų“ bruožai – dinamiškumas ir tarptautiškumas. Svarbiausiomis kultūros plėtros sąlygomis ir priemonėmis laikomi kultūriniai mainai ir kultūros kūrėjų mobilumas: „Formuoti turtingą kultūrinę terpę, investuojant į viešųjų kultūros institucijų plėtrą ir jų integraciją, skatinant visuomenės dalyvavimą kultūros procesuose. Sudaryti sąlygas kultūros dinamiškumui, ypač skatinant tarptautinius kultūrinius mainus ir tarptautinį kūrėjų judumą“ (ten pat). Taigi faktiškai yra siūloma visiškai nauja Lietuvos kultūros plėtros strategija ir ją įkūnijantis plėtros modelis. Lietuvių tauta nebelaikoma kolektyviniu kultūrinės veiklos subjektu ir pagrindine savitos lietuvių kultūros kūrėja. Perduodanti savo įgaliojimus „viešosioms kultūros institucijoms“ valstybė atsisakė įsipareigojimo teikti prioritetą nacionalinės lietuvių kultūros išsaugojimui, puoselėjimui ir sklaidai, anksčiau laikytu savaime suprantamu ir nekvestionuojamu kultūros politikos tikslu. Todėl būtų netikslu teigti, kad strategija programuoja esminius Lietuvos kultūros politikos pokyčius. Toks apibūdinimas nėra iš tolo neatspindi strategijoje užsibrėžto įgyvendinti šios politikos lūžio pobūdžio ir masto. Ji suponuoja tikrą „kultūrinę revoliuciją“, iš esmės keičiančią lietuviškosios kultūros statusą ir net jos ateities perspektyvą. Valstybės glbojama, saugoma ir puoselėjama nacionalinės kul-

tūros erdvė, kurios tapatumą ir savastį struktūrinančiu ir apibrėžiančiu sandu visada buvo būtent lietuviškasis etnis ir kalbinis pradas, naujajame modelyje turi užleisti vietą multikultūrinės „Lietuvos tautos“ palaikomai „atvirai“ kultūrai. Lietuvių kultūra joje tampa tik vienos iš daugelio šalyje gyvenančių ir nuolat besikeičiančių etninių-kalbinių bendruomenių ar grupių kultūrų. Nacionalinę kultūrą turinti pakeisti strategijoje minima ir užsibrėžta kurti dinamiška „kultūrinė terpė“ ne tik nelaiduoja lietuviškos kultūros, kaip paties valstybingumo atraminio stulpo, ypatingo statuso ir vaidmens. Dėl tokių šios „terpės“ savybių kaip niekaip neribojamas „atvirumas“, „tarptautiškumas“ ir „judumas“ neišvengiamai pakertamos pamatinės lietuviškosios kultūros saugumo ir tvatumo sąlygos. Todėl nelieka net minimalių garantijų, kad besąlygiškai „atsivėrusi“ lietuviškoji kultūra nebus užgožta kitų kultūrų ir neišnyks.

Strategija taip pat yra pirmas oficialus dokumentas, kuriame nedviprasmiškai paneigiama modernioji Lietuvos nacionalinė valstybė kaip lietuvių tautos politinės organizacijos forma ir pagrindinis jos saugumą bei istorinį tęstinumą laiduojantis politinės savivaldos įrankis. Ji turi nunykti – tokia yra jai brėžiama tolesnės raidos kryptis ir jos laukianti ateities perspektyva. Atvirai neįvardijamo, bet akivaizdžiai numanomo ir siekiamo nunykimo požymiai yra lengvai įžvelgiami dokumente vartojamų sąvokų turinio pokyčiai. Kad šioje strategijoje išnyksta rūpestis valstybės išlikimu ir ateitimi, matyti jau iš to, kad joje apskritai nekliamas tikslas stiprinti valstybin-

gumo pagrindus ir laiduoti valstybės saugumą bei istorinį tęstinumą kuo ilgesniam laikui. Šio fundamentalaus ir bet kuriai valstybei svarbiausio tikslo atsisakoma. Kaip minėta, sąvoka „valstybė“ iš inercijos dar keletą kartų pavartojama, tačiau ją visiškai nustelbia ir faktiškai išstumia „valdžios“ ir „valdymo“ sąvokos. Maža to, iš esmės pakinta ir yra radikaliai susiaurinamas jų turinys. Jos yra visiškai nupolitinamos. Valdžia nebėra apibrėžiama ir traktuojama kaip tikros ir visavertės valstybės politinė valdžia. Politinis valdymas, visada laikytas skiriamuoju tokios valdžios bruožu ir svarbiausia jos funkcija, strategijoje ne tik nėra aptariamasis, bet apie jį net neužsimenama. Politiškai reprezentuoti piliečių bendriją ir padėti jai siekti bendrojo gėrio, rūpintis šalies užsienio ryšiais, jos padėtimi bei saugumu tarptautinėje arenoje, kurti tautos ir valstybės ilgalaikės raidos vizijas bei tikslus ir numatyti strategines jų plėtros kryptis bei uždavinius – šie svarbiausi tikro valstybės politinio valdymo elementai ir tipiški politinės valdžios uždaviniai strategijoje paprasčiausiai išnyksta. Pagrindinė valdžios funkcija įvardijama kaip „viešojo sektoriaus“ ir „visuomenės“ poreikius tenkinantis „sumanus viešasis valdymas“: „Turi būti ne tik tenkinami pagrindiniai saugumo, žmogiškojo orumo poreikiai, bet ir teikiamos mums reikalingos geros kokybės paslaugos“ (ten pat). Gero viešojo valdymo, taigi ir jį įgyvendinančios valdžios „sumanumo“, svarbiausias kriterijus yra ekonominis veiklos efektyvumas: „Mums visiems turi rūpėti, kas yra sukuriama už pinigus, todėl viešasis valdymas turi būti

neatsiejamas nuo veiklos efektyvumo ir sprendimai įgyvendinami kuo mažesniais sąnaudomis“ (ten pat). Tokią strategiją, kurioje valdžios funkcijos atvirai susiaurinamos tik iki viešojo valdymo uždavinių, nedvejojant galima vadinti idėjine ar veikiau ideologine Lietuvos valstybingumo likvidavimo programa. Strategijos nuostatos atspindi seniai žinomą ir plačiai tyrinėtą vadinamojo „politikos nunykimą“ tendenciją. Tiesiogine jos išraiška ir svarbiausiu požymiu mokslinėje literatūroje įprasta laikyti jau nuo XVIII a. pabaigos spartėjusį politikos „ekonomizavimo“ procesą, kurį vykus liudija kad ir ši lakoniška J.-J. Rousseau įžvalga: „Senovės politikai nuolat kalbėdavo apie papročius ir dorybę; mūsiškiai kalba vien apie prekybą ir pinigus“ (Ruso 1979: 34). Kaip tik tuo metu pradėjo plisti ir įsitvirtinti idėja, jog žmonių valdymą turi pakeisti daiktų valdymas, kurio svarbiausiu intelektualiniu įrankiu tapo sparčiai didinęs savo įtaką politinės ekonomijos mokslas (Foucault 2010: 13–18; Manent 2005: 123–153). Jau Th. Hobbeso teiginyje „pinigai – valstybės kraujas“ (Hobbes 1999: 255) užčiuopta ir fiksuota galimybė *homo politicus* virsti *homo oeconomicus* iš principo atveria kelią visiškai naujam tipo valdymu – nepolitiniam valdymui. Toks tradicinį politinį valdymą turintis pakeisti „ne žmonių, bet daiktų“ valdymas strategijoje yra vadinamas viešuoju valdymu. Tačiau tiksliau ir aiškiau perteikti tokio valdymo esmę galima atsisakant pačios sunkiai nuo politinių konotacijų atsaistomos „valdymo“ sąvokos. Naujojo valdymo tipo savitumą kur kas geriau atskleidžia ir išryškina Michelio Foucault išpopulia-

rintas terminas „valdysena“, kuris įsivirtino ir paplito mokslinėje literatūroje (Foucault 2008: 9–12). Tokia „valdysena“ faktiškai yra biurokratinis viešasis administravimas, kurio reikšmė didėjo, o laukas ir funkcijos plėtėsi stiprėjant valdymo nupolitinimo ir ekonomizavimo tendencijai (Foucault 2008: 37–39). Politiniams valdžios sprendimams vis labiau susiliejant su administraciniais, pastarieji ilgainiui pirmuosius užgožė ir tapo pagrindiniu „valdymo“ turiniu bei uždaviniu. Valdymo nupolitinimo tendencijos paskutinė pakopa ir viršūnė yra mūsų dienomis išpopuliarėjusi bei madinga vadinamoji „naujoji viešoji vadyba“ (NVV), kurią, pasinaudojant Williamo Walterso ir Jenso Henriko Haaro apibūdinimu, galima vadinti „elgsenos valdymu“ (Walters and Haar 2008: 11). Sąvoka „vadyba“ yra ypač tiksli ir informatyvi nuoroda: individų poreikių vadyba yra vienintelė šios galutinai nupolitinintos valdymo formos paskirtis. Tačiau būtent NVV principais buvo grindžiamos ne tik Lietuvoje vykdytos neoliberalios reformos. Iš tikrųjų NVV, atvirai jos neįvardijant, „Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“ buvo ideologiškai ir politiškai įtvirtinta kaip pagrindinis šalies valdžios uždavinys, paslėptas pasitelkus konkrečiau nepibrėžtą ir plačiau neišskleistą „viešojo valdymo“ sąvoką. Tai reiškia, kad strategija nenumato jokio aukštesnio valdžios ir jos vykdomo viešojo valdymo tikslo, išskyrus siekį patenkinti visuomenės ekonominius, socialinius ir kultūrinius poreikius pasitelkiant kuo efektyvesnius jų vadybos metodus. Tokiems poreikiams tenkinti ir yra skirtas strategijoje numato-

mas diegti ir nuolatos tobulinti „sumanus“ viešasis valdymas. Įgyvendinti tokią valdymą gali ir politiškai nesavarankiško administracinio teritorinio darinio valdžia. Šitaip suvadybintoje strategijoje visiškai išnyksta politinis valdymo dėmuo. Jis visais laikais buvo laikomas pamatiniu, valstybę apibrėžiančiu elementu ir svarbiausiu požymiu, skiriančiu tikrą valstybinį darinį steigiančių piliečių politinę savivaldą nuo politiškai nesavarankiško teritorinio darinio gyventojų administracinės savivaldos. Tokiame kontekste taip pat darosi suprantama dokumento kūrėjų nuostata nekalbėti apie valstybės pagrindų stiprinimą, jos ilgalaikės raidos kryptį ir išlikimo perspektyvas. Šie strategijos bruožai leidžia tvirtai teigti, kad ją galima laikyti ne tik etniškai, kalbiškai ir kultūriškai savitos lietuvių tautos, bet ir Lietuvos valstybės likvidavimo ideologine-politine programa. Reikia sutikti su V. Rubavičiaus, vieno iš nedaugelio kritiškai šį dokumentą analizavusių ir vertinusių autorių, drąsiai išsakyta nuomone, kad šis dokumentas iš tikrųjų yra visiško Lietuvos ištautinimo ir išvalstybinimo programa: „Strategijoje nesiūlomas joks ideologinis, lietuvių tautą ir Lietuvos visuomenę saistantis ir vieningai eikti skatinantis tikslas. Ekonominiai arba valdymo gerinimo tikslai niekaip negali sutelkti visuomenės“ (Rubavičius 2018: 284). Dėl šių strategijos ypatumų neįmanoma laikyti jos tik įprastiniu šalies ilgalaikės plėtros planu. Dokumente ideologiškai brėžiama šalies raidos kryptis iš tikrųjų yra normatyvinė gairė, arba nuoroda, kad Lietuva nuo šiol turi sukti visiškai nauju keliu. Tai kelias, kuriuo eidama ji

galiausiai turės nutraukti ryšius su savi-
mi pačia – savo istorine praeitimi ir pa-
tirtimi, kultūros ir valstybingumo tradi-
cija, galiausiai išsižadėti dabartinio sa-
vojo tapatumu. Dokumente atvirai įvar-
dijamas ir galutinis, turintis rodyti pasi-
rinkto naujojo kelio kryptį ir įkvėpti juo
eiti, tikslas – „globalios Lietuvos“ vizija.
Ištautinama ir išvalstybinama Lietuva
privalo tapti „globalia Lietuva“. Strate-
gijoje pirmą kartą oficialiu valstybiniu
lygmeniu deklaruojama tokios Lietuvos
idėja. Ši idėja laikoma nepaprastai svar-
bia pabrėžiant, kad ji yra „Lietuvos tau-
tą“ sudarančios „solidarios visuomenės
narių bendrystės“ ramstis:

Jos tarpusavio bendrystė paremta „Glo-
balios Lietuvos“ idėja – supratimu, kad
Lietuvos tauta yra integrali ir vientisa,
neskirstoma į lietuvius, gyvenančius Lie-
tuvoje, ir lietuvius, gyvenančius užsieny-
je. Pasaulio lietuviai aktyviai dalyvauja
valstybės gyvenime ir prisideda prie jos
ūkio ir kultūros klestėjimo. „Globali Lie-
tuva“ atvira ir užsienio valstybių pilie-
čiams, savanoriškai prisidedantiems prie
gerų žinių apie Lietuvą sklaidos ir jos
interesų pasaulyje palaikymo (Valstybės
pažangos 2012).

Tauta-nacija, jos apgyvendinta kon-
kreti teritorija ir politinė (valstybinė) na-
cijos organizacijos forma – ši pamatinių
moderniąją nacionalinę valstybę suda-
rančių neatskiriamų dėmenų triada stra-
tegijoje visiškai išardoma. Denacionali-
zuota (ištautinama), deteritorizuota (išvie-
tinta) ir deetatizuota (išvalstybinama) Lie-
tuva – tokia yra užsimotos sukurti „glo-
balios Lietuvos“ laukianti ateties pers-
pektyva. „Lietuva yra visur, kur gyvena
nors vienas lietuvis“, – šis propagandinis
šūkis vaizdžiai, trumpai ir tiksliai pertei-

kia strategijoje įtvirtintos „globalios Lie-
tuvos“ ideologijos esmę ir tikslus. Iš tik-
rųjų šia ideologija tauta/nacija atsaistoma
nuo konkrečios jos gyvenamosios žemės
ir valstybės, valstybė – nuo konkrečios
teritorijos ir jai išipareigojusių piliečių,
pastarieji – nuo gyvenamosios vietos sa-
vo valstybėje ir pareigų jai. „Globali Lie-
tuva“ tampa neapibrėžta geografine vie-
ta, sutampančia su visu pasauliu ir yra
išvietinama, nes Lietuvos teritorija pra-
randa ankstesnįjį savo, kaip tikrosios ir
pagrindinės tautos gyvenamosios vietos,
kultūrinį, politinį ir net geografinį statu-
są. Kiek ji išlieka konkreti geografinė vie-
ta, ji neturi nuolatinių gyventojų, tai yra
joje išikūrusios pagrindinės tautos, ir
virsta viso pasaulio žmonėms „atvira“
laikino apsistojimo vieta. Taip pat išnyks-
ta bet kuriai valstybei fundamentali pi-
liečių ir nepiliečių skirtis. Pilietybė fak-
tiškai nebėra laikoma teisine ir politine
kategorija, apibrėžiančia nuolatinius ir
privalomus vykdyti asmens išipareigoji-
mus Lietuvos valstybei. Šitaip atveriamas
kelias šalies piliečiu tapti kiekvienam
asmeniui, panorusiam deklaruoti subjek-
tyvias (emocines, pažintines ir t. t.), taigi
niekaip neįpareigojančias, sąsajas su vis
dar „Lietuva“ iš inercijos toliau vadina-
ma, bet nežinia kieno apgyvendinta ir
neapibrėžta politinį statusą turinčia geo-
grafine vieta. Dėl šių priežasčių „glo-
balios Lietuvos“ vizija yra ne tik Lietuvos
ištautinimo ir išvalstybinimo, bet totali-
nio susinaikinimo ir „savanoriško“ išny-
kimo ideologinė ir politinė programa.
Atidžiau panagrinėjus strategiją, galima
teigti, kad „globalios Lietuvos“ vizija su-
ponuoja fundamentalią šimtmečius eg-
zistavusios Lietuvos transformaciją. Aiš-

kų etninį, kultūrinį ir politinį tapatumą turinti Lietuva privalo tapti jokios apibrėžtos ir stabilios tapatybės iš principo negalinčia įgyti, taigi absoliučiai „atvira“ ir nuolat besikeičiančia „sumania visuo-

mene“ (apibūdinama tik tokiomis abstrakcijomis kaip veikli, solidari, besimokanti visuomenė), kurios du svarbiausi skiriamieji bruožai būtų „sumani ekonomika“ ir „sumanus valdymas“.

UŽSKLANDA

Gali kilti teisėtas klausimas, kodėl gvildenant Lietuvos „grįžimo į Vakarų“ klausimą, į analizės akiratį pateko ir faktiškai jos ašimi tapo čia aptarta „Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“ ir ypač „globalios Lietuvos“ vizija. Rinktis tokią „netiesioginio“ tyrimo strategiją verčia lemiamai svarbi aplinkybė: minėtos strategija ir vizija iš tikrųjų reprezentuoja Lietuvoje oficialiu valstybiniu lygmeniu įtvirtintą „Vakarų“ sampratą ir ideologiškai nubrėžia „grįžimo“ į juos perspektyvą bei tikslus. Strategija – nepaprastai svarbus, šalies raidos kryptį ir gaires net trims dešimtmečiams brėžiantis oficialus valstybės dokumentas – buvo parengta ir patvirtinta visiškai neįvertinus pasaulyje vykstan-

čių globalių pokyčių masto ir poveikio, ypač nedidelėms šalims, neišanalizavus Vakarų, ir pirmiausia ES, padėties ir ateities perspektyvų, net neįvardijus didžiausių Lietuvos problemų ir tautai bei valstybei kylančių grėsmių. Straipsnyje atlikta strategijos ir jos konceptualiniu branduoliu esančios „globalios Lietuvos“ vizijos analizė verčia laikyti ją radikaliausiu Lietuvos istorijoje šalies totalinio perkūrimo projektu. „Grįžimas į Vakarų“ įgyvendinant ideologines strategijos nuostatas ir „globalios Lietuvos“ kūrimo tikslus reikėtų lietuvių tautos kaip savitos etnokultūrinės ir kalbinės bendrijos bei jos sukurtos Lietuvos valstybės istorinės ir politinės būties pabaigą.

Literatūra

Foucault Michel. 2008. *The Birth of Biopolitics. Lectures at the Collège de France, 1978-1979*.
 Graham Burchell (transl.). Hampshire/New York: Palgrave MacMillan.
 Grey John. 2006. *Apgaulinga viltis: globalaus kapitalizmo iliuzija*. Iš anglų k. vertė A. Daukša. Vilnius: Vaga.
 Hankiss Elemer. 1990. Search of a Paradigm. *Daedalus. Journal of the American Academy of Arts and Sciences*, Volume 119, Number 1: 183–214.
 Held David, McGrew Anthony, Goldblatt David, Perraton Jonathan. 2002. *Globaliniai pokyčiai: politika, ekonomika ir kultūra*. Vilnius: Margi raštai.
 Hobbes Thomas. 1999. *Leviatanas, arba bažnytinės ir pilietinės valstybės materija, forma ir valdžia*. Iš anglų k. vertė K. Rastenis. Vilnius: Pradai.

Hoorn André van, Maseland Robert. 1991. Cultural Differences Between East and West Germany After 1991: Communist Values vs. Economic Performance? *Journal of Economic Behavior and Organization*, Elsevier. 76 (3) (Dec.): 791–804.
 Inglehart R. 1997. *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
 Jameson Fredric. 2000. *Postmodernybės antinomijos*. Kultūros posūkis. Rinktiniai darbai apie postmodernizmą /1983–1998/: 68–92. Iš anglų k. vertė A. Mardosaitė. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
 Manent Pierre. 2005. *Žmogaus miestas*. Iš prancūzų k. vertė P. Račius. Vilnius: Margi raštai.

- Outhwaite William and Ray Larry. 2005. *Social Theory and Postcommunism*. Malden, Ma, Blackwell publishing.
- Ray Larry. 1997. Post-Communism: Postmodernity or Modernity Revisited? *The British Journal of Sociology*. Vol. 48, No. 4 (Dec.): 543–560.
- Rubavičius Vytautas. 2018. *Nacionalinis tapatumas, kultūrinė atmintis ir politika*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas.
- Ruso Žanas Žakas. 1979. Samprotavimas Dižono akademijos pateiktu klausimu: „ar mokslų ir menų atgimimas sukilnino papročius?“ *Rinktiniai raštai*: 17–45. Iš prancūzų k. vertė L. A. Skūpas. Vilnius: Mintis.
- Strauss Leo. 1989. *Three Waves of Modernity*. The political philosophy. Edited with an introduction by Hilail Gildin: 81–98. Detroit: Wayne State University Press, 1989.
- Streeck Wolfgang. 2016. *How Will Capitalism End? Essays on a Failing System*. Verso.
- Švarplys Andrius. 2013. Who is telling it to whom? Economical, political and cultural conditions for national narrative in after-post-communist Lithuania. *Darbai ir dienos* 60: 265–280. Prieiga per internetą: <https://www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/32848/1/ISSN2335-8769_2013_N_60.PG_265-280.pdf> [žiūrėta 2019 07 25]
- Valstybės pažangos strategija „Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030““. 2012. Prieiga per internetą: <<https://www.vyturelis-alytus.lt/wp-content/uploads/2014/02/LIETUVA-2030X.pdf>> [žiūrėta 2019 06 17]
- Walters W. and Haahr J. H. (ed.). 2009. *Governing Europe. Discourse, governmentality, and European integration*. Oxon: Routledge.